

Biologische schapenhouderij:

SKAL-normen

Huisvesting

Voeding

Voedergewassen

Bemesting

Gezondheidszorg

Omschakeling

Biologische schapenhouderij

Biologische landbouw, de verzamelnaam voor biologische en biologisch-dynamische landbouw, is als alternatief voor gangbaar en een duurzamere vorm van landbouw. Biologische landbouw streeft naar een schoner milieu, natuurontwikkeling en een verhoging van het dierenwelzijn. Sleutelbegrippen daarbij zijn grondgebonden productie en verder gesloten stoffenkringlopen. Door te werken aan de bodemvruchtbaarheid en een optimale benutting van de mest van het eigen bedrijf blijft de aanvoer van voer en meststoffen beperkt. Andere kenmerken van biologische landbouw zijn beperkt gebruik van diergeneesmiddelen en productie zonder stikstofkunstmest en onkruidbestrijdingsmiddelen. In Nederland wordt 1 tot 1,5% van de schapen biologisch gehouden.

Biologisch geproduceerde producten, herkenbaar aan de tekst "Biologische landbouw-EG-controlesysteem" of Het EU-logo met daarin de tekst "Biologische landbouw" én aan het EKO-keurmerk, brengen meer op. De certificering en controle wordt uitgevoerd door de stichting Skal. De normen, waaraan biologische bedrijven voor certificering moeten voldoen, zijn gebaseerd op Europese richtlijnen (EEG Verordening Nr. 2092/91). Gecertificeerde biologisch-dynamische landbouwers mogen het Demeter-keurmerk voeren. De voorwaarden hiervoor opgesteld door de B.D.-vereniging, zijn gebaseerd op de wereldbeschouwing van Rudolf Steiner, het gebruik van preparaten die de levensprocessen van plant en dier versterken en de zaaikalender van M. Thun. De overige uitgangspunten komen overeen met biologische landbouw. Dit hoofdstuk beschrijft de algemene, huisvestings-, voedings-, teelt-, bemestings- en gezondheidszorgeisen die gelden voor biologische (melk)schapenhouderijen en de omschakelingsaspecten.

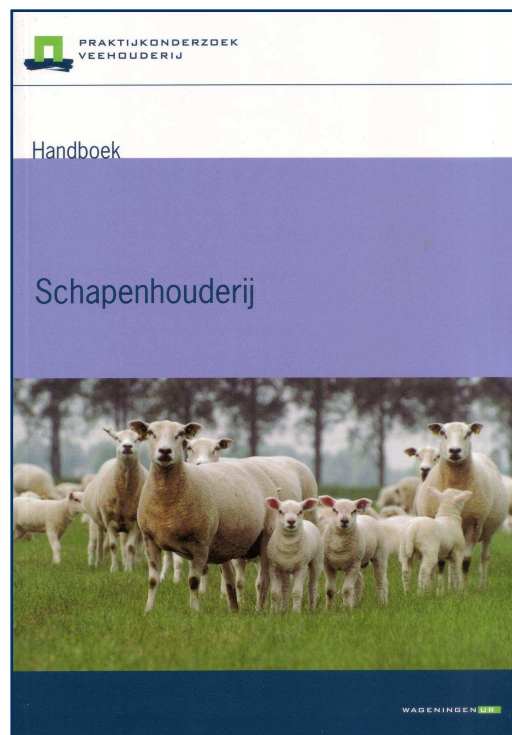
Skal: telefoonnummer 038-4268181, internetpagina www.skal.com

Algemeen

Alle schapen op het bedrijf moeten 'biologisch' worden gehouden. Gangbare neventakken naast biologische schapen zijn toegestaan. Voorwaarden daarbij zijn dat andere diersoorten in andere ruimten worden gehuisvest en een strikt gescheiden opslag van de gangbare en biologische voedermiddelen, zodat vermenging is uitgesloten. Wanneer alle dieren op het bedrijf biologisch worden gehouden is de opslag van gangbaar ruwvoer, na omschakeling, helemaal verboden. De opslag van gangbaar krachtvoer is tot 24-8-2005 nog toegestaan. Ontheffing is mogelijk voor het inscharen van gangbare andere diersoorten op de schapenpercelen mits ze niet samen worden geweid en de veebezettingnorm (2 GVE per hectare) niet wordt overschreden. Biologische schapen en lammeren mogen na ontheffing worden uitgeschaard op 'biologische' gronden. Aangevoerde schapen, met uitzondering van dekram(men), moeten in principe afkomstig zijn van een biologisch bedrijf. Als er onvoldoende biologische oaien beschikbaar zijn, is het toegestaan om de natuurlijke aanwas, jaarlijks met maximaal 20% van het aantal volwassen dieren, nog niet gelamde gangbare oaien aan te vullen of te vernieuwen.

Voor een bedrijfsuitbreiding (> 30% van de volwassen oaien en rammen) geldt een maximum van 40%. Bij veel sterfte door ziekte of ongevallen is het ook toegestaan om de schapenstapel met gangbare schapen aan te zuiveren. Voer gangbare melkschapen uiterlijk 3,5 maand (6,5 maand vanaf 24-8-2003) voor het lammen aan, zodat hun melk niet apart van de biologische melk bewaard hoeft te worden (zie omschakeling). Als een ooi bij het lammen nog niet biologisch is, komen de lammeren als gangbaar ter wereld en duurt het 6 maanden voordat ze biologisch zijn. Op de dekram(men) na moet voor alle aanvoer van gangbare dieren van tevoren ontheffing worden aangevraagd.

Biologische schapenhouders zijn verplicht een uitgebreide administratie bij te houden waaruit blijkt dat aan alle voorwaarden is voldaan. Naast het bedrijfsregister en het logboek, gegevens die een gangbare schapenhouder ook moet bijhouden, zijn ze verplicht de verfijnde MINAS-balans, de graslandgebruikskalender en de stalbezetting bij te houden. Het bedrijfsregister moet zijn aangevuld met de behandelingshistorie van de aangevoerde dieren en de leeftijd, het slachtgewicht en de uitvalsredenen van de afgevoerde dieren. Het logboek moet zijn uitgebreid met een ziekte administratie en de voorschriften van de dierenarts.



Daarnaast moeten de oorsprong (biologisch/gangbaar, eigen bedrijf/derde) van alles wat op het bedrijf wordt aangevoerd en de afzetbestemming van de melk en melkproducten bekend zijn. De gentechnologievrij-verklaringen van aangevoerd(e) gangbaar voer, dieren, zaaizaad, pootgoed, meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen moeten bewaard blijven.

Al deze gegevens moeten bij controle beschikbaar zijn. Zorg zeker bij transport voor een duidelijke herkenning van de biologische geproduceerde dieren zodat geen verwarring kan optreden met gangbare dieren.

Huisvesting

Alle schapen en lammeren moeten kunnen weiden als de weers-, bodem- en gezondheidsomstandigheden het toelaten. Zodra de leeftijd van de lammeren, het weer en de bodem het toelaten moeten de oaien met lammeren naar buiten. In de praktijk gaat men hier tijdens het lamseizoen soepel mee om omdat het niet uitvoerbaar is om ze bij slechter weer telkens op te stallen.

Schapen en lammeren mogen gedeeltelijk binnen worden afgemest. Voorwaarden daarbij zijn dat het afmesten op stal niet langer is dan een vijfde van hun levensduur en niet langer duurt dan 3 maanden. Volgens Skal begint de afmestperiode van lammeren na het spenen. Dit maakt het mogelijk zuiglammeren, die voor het spenen vaak langer dan één vijfde van hun levensduur binnen hebben gezeten, biologisch af te leveren.

De stallen voor biologische schapen moeten voldoende geventileerd zijn en voldoende daglicht doorlaten. Meetbare EU-normen zijn hiervoor echter nog niet vastgesteld. Elk dier moet op stal over voldoende oppervlakte beschikken om natuurlijk gedrag te kunnen vertonen. De voorgeschreven oppervlakten zijn voor schapen 1,5 m² en voor lammeren 0,35 m². Voor gespeende lammeren die op stal worden afgemest geldt dezelfde oppervlakenorm als voor schapen (1,5 m²). Ontheffing wordt verleend tot 24-8-2010 aan melkschapenhouders met een bestaande stal die gebouwd is voor 24-8-1999 en voldoet aan de toen geldende Skal-normen. Maximaal de helft van de totale beschikbare vloeroppervlakte mag bestaan uit roosters of lattenbodems. De rest van de oppervlakte moet zijn ingestrooid met een natuurlijk materiaal zoals stro zodat de dieren schoon en droog kunnen liggen. Het is toegestaan om gangbaar stro te gebruiken als strooisel. Deze mest is na compostering biologisch. Gangbaar stro mag niet tegelijkertijd met biologisch stro worden gebruikt.

Voor het reinigen en ontsmetten van stallen mogen uitsluitend middelen worden gebruikt die in de bijlage van de Europese richtlijn zijn opgenomen. Ratten en muizen zijn met rodenticiden te bestrijden.

Voeding

De schapen en lammeren krijgen biologisch voer dat bij voorkeur afkomstig is van het eigen bedrijf. Niet biologische voedermiddelen, toevoegmiddelen en hulpstoffen die daarnaast mogen worden verstrekt zijn opgenomen in de bijlage van de Europese richtlijn. Bij het inkuilen is het toegestaan om melasse en bacteriën toe te voegen. Diervoeders mogen niet met behulp van gentechnologie zijn geproduceerd en de toevoeging van veevoederadditieven die de productie verhogen of groei bevorderen zijn niet toegestaan. De biologisch-dynamische eisen die aan het rantsoen worden gesteld gaan verder en komen boven op de ecologische.

Aan de samenstelling van het biologische rantsoen van schapen en lammeren worden de volgende eisen op drogestofbasis gesteld:

- Ruwvoer moet altijd biologisch geteeld zijn.
Biologisch: Minimaal 60% van het dagrantsoen moet bestaan uit ruwvoer en aankoop is toegestaan.
Terreinbeherende organisaties zoals Staatsbosbeheer werken ook volgens de biologische productiemethoden
BD: Jaarlijks mag maximaal 20% (= ruwvoer plus krachtvoer) worden aangekocht.
- Krachtvoer is bij voorkeur biologisch geteeld, maar mag gedeeltelijk gangbaar zijn. Vanaf 24-8-2005 moet het volledige rantsoen 100% biologisch zijn. Krachtvoerders zijn gras- en luzernebrok, perspulp, aardappelvezels, Corn Cob Mix, maiskolvenschroot, bierbostel en overige voedermiddelen met meer dan 900 VEM/kg droge stof, 80% of meer droge stof en een structuurwaarde van 0,3 of lager.
Biologisch: Het is tot 24-8-2005 toegestaan om jaarlijks maximaal 10% gangbaar krachtvoer aan te kopen.
Het dagrantsoen mag maximaal 40% krachtvoer bevatten en voor maximaal 25% bestaan uit gangbaar krachtvoer.
BD: De normering is opgenomen in de ruwvoernorm.
- Lammeren moeten minimaal 45 dagen bij de oaien zuigen of worden opgefokt met biologische kunstmelk.

Voedergewassen

Vlinderbloemigen spelen een belangrijke rol in de biologisch landbouw vanwege de stikstofvoorziening. Gangbare vlinderbloemige voedergewassen zijn luzerne, rode en witte klaver. Daarnaast bieden gras/klaverbestanden de biologische landbouw ruime mogelijkheden. De keuze is afhankelijk van het gebruik. Bij beweiding met schapen waarbij in vergelijking met melkvee gras/klaver korter wordt afgegraasd, voldoen de witte klaver weidetypen goed.

Dit klavertype blijkt zich gedurende langere periode goed te kunnen handhaven mits uitwintering wordt voorkomen. De drogestofproductie van gras/klaver is in vergelijking met gras in de maanden juli tot en met september hoger. De voederwaarde en de opbrengst zijn sterk afhankelijk van het klaveraandeel.

Al het zaaizaad en pootgoed voor de teelt van gras en voedergewassen moet biologisch zijn. Behalve dat het van een biologisch bedrijf moet komen, betekent dit dat het niet ontsmet mag zijn. Wanneer geen biologisch zaaizaad beschikbaar is kan ontheffing worden aangevraagd voor het gebruik van niet ontsmet (blank) gangbaar zaaizaad. Het gebruik van genetisch gemodificeerde rassen en onkruidverdelgers is verboden. Let daarom op de gentechnologievrij-verklaring. In de Europese richtlijnen is een aantal gewasbeschermingsmiddelen opgenomen die mogen worden gebruikt.

Bemesting

De bemesting van biologisch percelen is naast de aanvoer van mineralen vooral gericht op het verzorgen van het bodemleven. Gras en andere gewassen groeien voornamelijk op voedingsstoffen die door bodembacteriën en andere micro-organismen in de bodem uit organisch materiaal worden vrijgemaakt. Stalmest is daarom een geschikte mestsoort en helemaal voor bodems die nog in opbouw zijn. Een voldoende klaveraandeel is vooral in jonge zoden te behouden met potstalmest. Bodemverdichting is nadelig voor het bodemleven.

Het maximaal toegestane aantal schapen per ha komt overeen met een mestproductie van 170 kg stikstof per ha per jaar. De stikstofproductienormen voor fokschapen inclusief lammeren tot 25 kg, zwaardere lammeren, overhouders en fokrammen 8,7 kg staan vermeld in tabel 1. Op basis daarvan kunnen nu (2001) maximaal 16,5 fokschapen of 18,3 overige schapen per ha worden gehouden. In de toekomst nemen deze aantallen af. Andere op het bedrijf aanwezige diersoorten en de naar cultuurgrond omgerekende oppervlakte natuurgrond tellen ook mee in de veebezetting.

Tabel 1 Stikstofproductienormen voor schapen

Diercategorie	Tot 2002 (kg N/dier)	2002 (kg N/dier)	2003 e.v. (kg N/dier)
Fokschapen incl. lammeren tot 25 kg	10,3	10,9	11,5
Overige schapen en lammeren boven 25 kg	9,3	9,8	10,4

In de praktijk worden vaak minder dieren per hectare gehouden. Bij een lagere veebezetting of als uit mestanalyses blijkt dat het bedrijf minder stikstof produceert, is het toegestaan om gangbare mest aan te voeren. Om op biologische manier het groeiproces in het voorjaar te vervroegen en een meeropbrengst te verwerven, zou de beschikbare bemestingsruimte het best benut kunnen worden voor een drijfmestgift van melk-, kalf- en zoogkoeien. In principe moet de gebruikte mest biologisch zijn en bij voorkeur afkomstig van het eigen bedrijf. Bij gebrek daaraan is het gebruik van vaste runder-, schapen-, geiten- of paardenmest na compostering en dunne mest van melk-, kalf- en zoogkoeien, met of zonder reinigingswater van de melkinstallatie, afkomstig van gangbare bedrijven toegestaan. Minimaal 20% van de gebruikte dierlijke mest moet biologisch zijn. Biologische bedrijven mogen niet bemesten met kunstmeststikstof. Een hogere veebezetting is alleen toegestaan als vooraf de afzet van het overschot is geregeld. Daarvoor valt te denken aan samenwerkingsverbanden met een biologische akkerbouwer. Het overschot moet worden afgevoerd naar een ander biologisch bedrijf. De opslagcapaciteit voor mestopvang moet zo groot zijn dat men niet verplicht is om mest af te voeren tijdens perioden dat geen mest mag of kan worden uitgereden. Dijkpercelen mogen uit behoud van de grasbekleding niet organisch worden bemest. Ze kunnen daarom alleen bij de biologische bedrijfsoppervlakte worden geteld als ze niet met stikstofkunstmest bemest worden.

Fosfaat is belangrijk voor de productiviteit en heeft invloed op de botanische samenstelling van grasland. Een optimale kalivoorziening is belangrijk voor de handhaving van klaver in het bestand. Kenmerkend voor een kaligebrek zijn de dode stippen op het blad in combinatie met vergeling. Reparatie van de fosfaat- en kali-toestand van de bodem is binnen de richtlijnen mogelijk met natuurfosfaat (P), thomasslakkenmeel (P), vinasse (K), kalizout (K) en gecomposteerde dierlijke mest (P/K).

Gezondheidszorg

De gezondheidszorg op biologische bedrijven is gericht op het voorkomen van ziekten en wijkt daarmee niet af van de gangbare schapenhouderij. Standaard preventieve behandelingen mogen niet worden uitgevoerd. Als er duidelijke aanwijzingen zijn op grond waarvan kan worden gesteld dat de kans groot is dat niet preventief behandelde dieren de ziekte zullen oplopen is niet sprake van een standaard preventieve behandeling. In tabel 2 staan voor een aantal ziekten de mogelijke aanwijzingen die duiden op een verhoogde kans.

Uit behoud van dierwelzijn en ter voorkoming van sterfte is het in deze gevallen toegestaan (koppelgenoten) preventief te behandelen of te enten. Voer bij twijfel, of de behandeling zonder gevolgen voor de biologische status kan worden uitgevoerd, vooraf overleg met de Skal-controleur.

Tabel 2 Aanwijzingen met een ziektevoorspellende waarde

Ziekte	Aanwijzingen
Maagdarmwormen	Gebrek schone percelen, mestonderzoek, sectie-uitslagen en ziektehistorie
Leverbot	Leverbotprognose, gebrek hooggelegen percelen, mestonderzoek, sectie-uitslagen of ziektehistorie
Coccidiose	Ziektegevallen
Myiasis	Ziektegevallen
't Bloed	Sectie-uitslagen, ziektehistorie of ziektegevallen

Behandeling van ziekten gebeurt bij voorkeur met natuurlijke en homeopathische middelen. In de praktijk zijn deze momenteel niet beschikbaar. Gangbare middelen, met uitzondering van middelen om parasieten te bestrijden, mogen alleen op voorschrift van een dierenarts gangbare middelen worden gebruikt. Bij gebruik van gangbare diergeneesmiddelen moet voor de biologische afzet tweemaal de wettelijke wachtermijn in acht worden genomen. Alle behandelingen moeten worden geregistreerd zoals wettelijk is voorgeschreven (zie logboek). Het maximaal aantal toegestane behandelingen per jaar is twee waarbij een behandelingskuur en het gelijktijdig bestrijden van meerdere ziekten en aandoeningen als één behandeling worden beschouwd. Dieren die korter dan 1 jaar worden aangehouden zoals zuig- en slachtlammers en de meeste weidelammers mogen slechts eenmaal worden behandeld. Overschrijding van het aantal toegestane behandelingen moet worden gemeld bij Skal via een meldingformulier. Bij één extra behandeling per jaar moeten de dieren vanaf dat moment opnieuw worden omgeschakeld. Meer dan één behandeling teveel resulteert in de verplichte afvoer van de dieren in het gangbare circuit. Dit geldt ook voor de dieren die worden aangevoerd. Informeer daarom van tevoren naar het aantal behandelingen. Producten van dieren waarbij het aantal toegestane behandelingen is overschreden mogen niet biologisch worden verkocht en moeten apart worden gehouden. Wettelijk voorgeschreven behandelingen, vaccinaties en parasietenbestrijding (o.a. myiasis, ontwormen) tellen niet mee bij de bepaling van het aantal toegestane behandelingen. Niet toegestaan is het gebruik van preventieve antibiotica, groeibevorderaars, productieverhogende hormonen, bronstinductie- en bronstsynchonisatie hormonen. Staartcouperen is verboden. Kunstmatige inseminatie en deelname aan georganiseerde zwoegerziekte- en scrapiebestrijding zijn wel toegestaan.

Omschakeling

De Nederlandse schapenhouderij is in vergelijking met andere landbouwsectoren overwegend extensief en grondgebonden. Omschakeling van gangbaar naar biologisch is daardoor relatief eenvoudig. Hooguit zullen de onkruidbestrijding en de administratie meer tijd vergen. De omschakeling van een melkschapenhouderij vraagt doordachte voedingsaanpassingen waardoor het minder eenvoudig is.

De overgang van gangbaar naar biologisch neemt tijd in beslag. De producten zijn pas na de omschakelingsperiode biologisch verhandelbaar. In de omschakelingsperiode wordt wel al helemaal volgens de biologische productiemethoden gewerkt. De Skal-controleur bepaalt de datum waarop omschakeling begint. Deze startdatum wordt afgestemd op de laatste niet toegestane bemesting, bespuiting, behandeling of voerverstrekking en valt doorgaans samen met het Skal-aanmeldingsbezoek. In tabel 3 staan de minimale omschakelingsperiodes die Skal hanteert voor de verschillende producten en productiemiddelen voordat ze biologisch zijn. Omschakelingsvoer is al het (ruw)voer dat na de 12e maand wordt geoogst.

Tabel 3 Minimale omschakelingsperioden producten en productiemiddelen

Product / productiemiddel	Omschakelingsperiode	omschakelingsperiode (vanaf 24-8-'03)
Grasland	24 mnd na start	24 mnd na start
Bouwland voor voedergrassen	24 mnd na start	24 mnd na start
Gras (kuil/hooi)	24 mnd na start geogst	24 mnd na start geogst
Voedergrassen	24 mnd mits gezaaid/geplant na start	24 mnd mits gezaaid/geplant na start
Slachtlammeren en slachtschapen	6 mnd na start	6 mnd na start
Melk	3 mnd na start	6 mnd na start

Bij de start is het niet mogelijk om de dieren ook meteen om te schakelen, omdat er nog geen eigen biologisch ruwvoer beschikbaar is. Schapen en lammeren, gevoerd met maximaal 60% omschakelingsvoer van het eigen bedrijf en minimaal 40% aangevoerd biologisch voer of geweid in een omschakelingswei en bijgevoerd met 30% biologisch en 10% gangbaar voer, kunnen op z'n vroegst 12 maanden na de start worden omschakeld. Dit is de snelste weg. Eerder is geen omschakelingsvoer beschikbaar. Hierdoor kunnen 18 maanden na de start de eerste biologische lammeren en kan 15 maanden na de start de eerste biologische melk worden afgezet. Voor bedrijven die het niet voor elkaar krijgen om tijdens het omschakelen de schapen het voor omschakelen benodigde rantsoen te verstrekken maakt de wet een uitzondering. De schapen van bedrijven die in hun geheel omschakelen zijn na 24 maanden automatisch ook biologisch. Voor de aangevoerde gangbare dieren of bedrijfsuitbreiding met gangbare grond na omschakeling gelden dezelfde omschakelingsperioden. Lammeren, geboren uit gangbare oaien die nog geen 6 maanden op het bedrijf aanwezig zijn, komen als gangbaar ter wereld en kunnen pas op een leeftijd van 6 maanden biologisch worden afgezet. Bij deelname aan Skal moet voor aansluiting eenmalig een basisbedrag van € 249,50 worden betaald. Daarnaast wordt per jaar € 1,04 per schaap of lam gehouden voor de vleesproductie en € 2,45 (f 5,40) per melkschaap geheven.

Na afloop van de omschakelingsperiode, die in de meeste gevallen twee jaar duurt, verleent Skal de bedrijven toestemming om het EKO-keurmerk te voeren zodat de producten een meerwaarde krijgen. Momenteel (2001) brengt biologisch vlees € 4,45 tot € 0,68 per kg geslacht gewicht meer op. Biologisch geproduceerde schapenkaas levert circa € 2,24 per kg extra op. De mogelijk lagere hectare-opbrengsten zijn dan met deze hogere prijzen te compenseren.

Om omschakeling naar biologische productiemethoden te stimuleren heeft het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) een grondgebonden subsidieregeling. Deze regeling wordt uitgevoerd door LASER. Voor iedere ha (beheers)grasland en veevoedergras in eigendom, in pacht en in zakelijk gebruik (vruchtgebruik, huurovereenkomst) die wordt omschakeld kan men € 680,67 ontvangen tot een maximum van € 22689,01 per bedrijf. Los gehuurd land en natuurlijk grasland komen niet voor subsidie in aanmerking, maar moeten wel biologisch worden beteeld. Het bedrag wordt afbouwend in 5 jaar uitgekeerd.

De regeling "stimulering biologische productiemethoden" compenseert daarmee de inkomstenderving tijdens het omschakelen van het bedrijf, bedrijfstakken of nieuw verworven grond. Ondernemers die hun bedrijf al omschakeld hebben, komen in aanmerking voor een beperkte voortzettingssubsidie. De subsidie aanvragen worden op volgorde van binnenkomst behandeld waarbij beginners voorgaan op uitbreiders en uitbreiders voorgaan voortzetters. Waarschijnlijk gaat de regeling in 2002 voor het laatst open. De openstelling van de regeling wordt in de vakpers en op internet bekend gemaakt. Uitgebreidere informatie is bij LASER op te vragen.

Een aantal banken verstrekt tegen een lagere rente een 'groene' lening aan biologische bedrijven. Doorgaans is dit ongeveer 1% beneden de geldende rente. De Dienst Landbouwoorlichting (DLV) kan worden gevraagd de omschakeling te begeleiden en de biologische graslandverzorging en dierhouderij waar nodig op de langere termijn te ondersteunen.